

Feministe en biologe Donna Haraway is bekend geworden als profetes van de cyborg, een science-fictionachtig wezen dat geen mens en geen machine is. Cyborgs hebben een schimmige identiteit; ze kunnen allianties aangaan met tal van andere vreemde wezens. Haraway zelf verbindt zich de laatste tijd met een gemuteerde muis die een menselijk borstkanker-gen in zich draagt. Tanny Dobbelaar en Marjan Slob vroegen haar wat daar zo feministisch aan is.

interview Het provocere 'OncoMouseTM is mijn zi

'Het cyborgmanifest is een merkwaardige tekst,' vindt Donna Haraway. 'Het heeft wat weg van een religieus geschrift, omdat de lezer zelf kan uitmaken wat de precieze betekenis ervan is. En dat vind ik best. Maar ik raak geïrriteerd als mensen het manifest gebruiken om te vertellen hoe zaligmakend cyberspace is. Of hoe technologie de wereld rechtvaardiger maakt. Verschrikkelijk! Alsof ik klakkeloos in het heil van de technologie zou geloven! De Afrikaanse baby die als gevolg van de Wereldbankpolitiek in de diarree zwemt, is óók een techno-baby. Zo'n kind leeft in dezelfde transnationale, postmoderne, complexe wereld als wij.'

We zitten in de huiskamer van Rosi Braidotti, professor vrouwenstudies te Utrecht, bij wie Donna Haraway tijdens haar bezoek aan Nederland logeert. Haraway - grijs, kortgeknipt haar, kleine pretogen en een aanstekelijke schaterlach - is vermoeid: het druk bezochte cyborg-weekend in het Amsterdamse centrum De Balie is net achter de rug. Aanleiding voor dit weekend is de Nederlandse

vertaling van *A Manifesto for Cyborgs*, een gecompliceerde tekst die nu al de bijbel van het intellectuele feminisme is genoemd.¹ In dit manifest stelt Haraway feministen voor te handelen als cyborgs - science-fictionachtige wezens die deels organisch, deels technologisch zijn.

Cyborgs lopen niet in het gareel. Haraway noemt hen liefkozend 'bad girls' die zich een eigen weg banen door de wondere wereld der techniek. Cyborgs zijn meesters in het overschrijden van grenzen. Ze bezitten het vermogen om tijdelijk en doelbewust te fuseren met allerlei andere wezens: machines, dieren of vrouwen. Zo worden voorheen 'vloekende' coalities denkbaar, die in het ideale geval resulteren in frisse politieke initiatieven.

PUUR NATUUR

Het duurde even voor het cyborgmanifest werd ontdekt, misschien omdat Haraway het in *Socialist Review* publiceerde en niet in een *mainstream* tijdschrift, maar ze-

patent no.

article

0

169

672

oncomouse

de engagement van Donna Haraway ster'

TANNY DOBBELAAR en MARJAN SLOB

ker ook omdat het niet binnen één discipline te interpreteren valt. Toen het idee van de cyborg eenmaal ging rondzingen in kringen van feministische denkers, bleek al snel hoe aantrekkelijk dit beeld is. Haraway's cyborg ontwijkt vrolijk en soepel een aantal valkuilen van recente feministische theorievorming, valkuilen die de afgelopen jaren steeds vaker ter discussie staan.

Zo laat de cyborg zich niet vastpinnen op haar 'natuur'. Daarmee blijft Haraway mijlenver uit de buurt van het voor feministen zo heikele essentialisme. Daarnaast weet ze het gelijkheid/verschil-debat uit de jaren tachtig te ontstijgen door aan de cyborg geen, of hooguit een schimmige (seksuele) identiteit toe te kennen. Een cyborg is mens noch vrouw, 'puur natuur' noch 'puur cultuur'. Ook de psychoanalytische connotaties die het begrip 'identiteit' binnen vrouwenstudies veelal krijgt, worden zorgvuldig vermeden. De cyborg construeert zichzelf niet aan de hand van een 'vader' of een 'moeder'. Ze lijdt daardoor ook niet aan het onvermijdelijke Oedipus-complex, dat

via de achterdeur een nieuwe vorm van essentialisme binnen lijkt te laten.

Een cyborg mag dan geen duidelijke identiteit hebben, subjectiviteit heeft ze wel. Zij - of misschien wel hij - kan op eigen gezag handelen, uit naam van zichzelf. Een cyborg beschouwt zichzelf namelijk niet als een speelbal van vertogen. Integendeel, de cyborg aanvaardt verantwoordelijkheid voor haar daden - ook voor 'daden' waar ze strikt genomen weinig controle over heeft, zoals haar deelname aan economische structuren die onbekende mensen in andere delen van de wereld benadelen. Ze zweert onschuld af en past voor 'engagement' dat slechts een beschuldigend vingertje uitsteekt naar anderen, zoals 'het kapitaal', 'het patriarchaat', of 'het discours'.

Op deze manier creëert de cyborg ruimte voor een doelmatige politiek: de cultuur of de omgeving determineert immers niet volledig wat ze doet. Haraway heeft ooit gezegd de postmoderne diagnose van de dood van het subject 'bizar' te vinden.² Dat is een duidelijke stellingname

Donna Haraway in De Balie, november 1994

tegen de consequenties van veel poststructuralistische manieren van denken waarin subject-zijn een leeg begrip dreigt te worden en politiek engagement een lachertje.

COMPUTERTERMEN

Sinds Donna Haraway de cyborg lanceerde, is het begrip een eigen leven gaan leiden. Zij duikt op in allerlei modieuze publikaties over de futuristische wereld van Internet en andere elektronische snelwegen. Dat had Haraway niet voorzien. Ironisch: 'En dan te bedenken dat het cyborgmanifest het eerste artikel was dat ik op de computer schreef!'

De nieuwe technologische ontwikkelingen zijn uiteraard interessant en opwindend. Maar belangrijker is de visie van cyborgs op invloedrijke technologieën die zich sneller ontwikkelen dan wij kunnen bijhouden. 'Beschouw de cyborg als een paar ogen waarmee je kunt kijken naar de wereld waarin je leeft,' adviseert Haraway. 'En denk alsjeblieft niet dat de cyborg een robot in een mensenlichaam is, een soort Terminator. Met zo'n cliché zie je niets nieuws.'

Haraway's cyborg is vooral geïnteresseerd in de manier waarop technologie onze ervaringen en gedachten stuurt. Want dat gebeurt aan de lopende band. Bijvoorbeeld als mensen over hun eigen lichaam praten. Haraway: 'Ongeacht zijn computertermen de spreekkamer van de dokter binnen gesloten. Een vrouw die bang is voor een erfelijke ziekte, praat met haar arts over het "genetische programma" van haar lichaam. Stress wordt tegenwoordig geformuleerd als de ineenstorting van het informatieverwerkend systeem dat ons lichaam zou zijn. Dit zijn geen vrijblijvende metaforen! Machines en instrumenten bepalen voor een groot deel de manier waarop we onszelf begrijpen.'

Haraway lacht: 'Dat was vroeger trouwens ook zo. Twintig jaar geleden probeerden we onszelf te ontdekken. We wilden autonomie verwerven over ons eigen lichaam, buiten de medische stand om. Maar ook toen al ging dat niet zonder hulp. Zicht op onszelf kregen we slechts met behulp van een speculum, een zaklamp, een spiegel en onze zusters! Ze schatert. Dan, serieus: 'Machines en andere gebruiksvoorwerpen veranderen je perspectief. Ze sturen je observaties. Tegenwoordig zijn het vooral computers die onze leefwereld vormgeven. Die zijn zo invloedrijk! Ze bepalen je ritme op kantoor, ze regelen informatiestromen

in het ziekenhuis, zorgen thuis voor amusement. En denk ook aan de bureaucratie die volledig op *databases* drijft. Op dit moment zijn het vooral mannen die programma's schrijven, machines ontwerpen en bepalen hoe informatieverwerkende systemen worden toegepast. Ik zou willen dat ook vrouwen zich actiever met deze praktijken gingen bemoeien: pas dan kunnen ze zelf invloed uitoefenen op de inrichting van hun dagelijks leven. "Handel zelf, wees geen slachtoffer" - dat wil mijn cyborg uitdragen.'

KANKERMUIS

Haraway is biologe, feministisch activiste en professor in de 'History of Consciousness' aan de Californische universiteit van Santa Cruz. Als 'historica van het bewustzijn' interesseert ze zich vooral voor de manier waarop kennis van de natuur tot stand komt. Mensen construeren 'kennis der natuur' die hun leven ingrijpend beïnvloedt. Haraway geeft een voorbeeld: 'Neem de foetus. Die bestaat nog niet zo lang. Natuurlijk werden zoogdieren altijd al zwanger, maar het begrip foetus is nog geen halve eeuw oud. Sindsdien bemoeien hele groepen mensen zich ermee, mensen die op andere plaatsen, in andere tijden, niets met zwangere vrouwen te maken zouden hebben. Artsen hebben er een hele nieuwe patiëntengroep bijgekregen waar ze via geavanceerde technieken als echografie en vlokkentesten informatie aan onttrekken. Ingenieurs ontwerpen apparaten waarmee we het aanstaande kind kunnen onderzoeken. En vergeet de professionele ethici niet! Voor sommigen onder hen is de foetus een *workstation* geworden, een plek waar ze kunnen jongleren met normen en waarden. Dat alles heeft gevolgen voor vrouwen. Zwangere vrouwen hebben tegenwoordig veel meer dan vroeger de plicht gezond te leven, allemaal omwille van een foetus die niet eens bestond toen die apparaten er nog niet waren. Let wel, ik wil deze ontwikkelingen niet bij voorbaat goed- of afkeuren. Ik laat alleen zien hoe rondom één begrip hele praktijken ontstaan waar ongelofelijk veel mensen bij betrokken zijn.'

Wereldwijd gezien lijken deze praktijken nogal schizofreen: terwijl overbevolking een van de grootste mondiale problemen is, groeit de aandacht voor de foetus in het westen fenomenaal. 'Ook hier heb ik geen checklist bij de hand waarmee ik kan constateren: dit is goed, dit is fout. Mijn vraag is: hoe willen we naar deze ontwikkelingen kij-

ROSA VERHOEVE

ken, welke verbanden willen we zien? Wat betrekken we bij onze blik en wat niet?

Sinds de publikatie van het cyborgmanifest heeft Haraway tal van andere teksten geschreven waarin ze met cyborg-ogen naar hedendaagse fenomenen kijkt. Neem haar verhaal over OncoMouse™, een muis die een menselijk gen in zich draagt dat borstkanker veroorzaakt en spontaan tumoren ontwikkelt.³ De kankermuis is

een 'produkt' waar multinational DuPont patent op heeft gekregen. Sinds 1990 kunnen wetenschappers het beestje van DuPont kopen, zodat ze in laboratoria haar tumoren kunnen onderzoeken. Een gemuteerde muis als 'wapen' in de 'strijd' tegen een ziekte die ongeveer tien procent van de westerse vrouwen treft.

'OncoMouse™ is mijn zuster,' provoceert Haraway. 'En of wij er nu bij stilstaan of niet: OncoMouse™ lijdt. Zij lijdt aan kwaadaardige tumoren, veroorzaakt door een menselijk gen. Dit nieuwe dier vervult een centrale rol in de jacht op de miljoenen dollars die een medicijn tegen kanker zal opleveren. Maar OncoMouse™ is ook een symbool van onze sterfelijkheid. Ze is in de beste christelijke traditie "zwanger" van ons lijden.'

REAGEERBUIBABY

In lezingen voert Haraway OncoMouse™ op als personage in een verhaal waarin ze allerlei aspecten van de biotechnologische industrie exploreert. Ze probeert als het ware door de ogen van OncoMouse™ naar de wereld te kijken en verbindt zichzelf, als een echte cyborg, tijdelijk met het lot van de muis. Haraway wijst niet alleen op de economische kanten van het gepatenteerde beestje - wie heeft er belang bij het lijden van OncoMouse™, wie verdient eraan - maar ook op de politieke implicaties: wat betekent het als een bedrijf het patent krijgt op het produkt 'dier'? En wat is daar precies op tegen?

Heel veel, vindt Haraway. Ze noemt de schaamteloze manier waarop de muis 'gebruikt' wordt, de vanzelfsprekendheid waarmee grote concerns het eigendom van de biologische wereld kopen, en de mogelijke schade aan milieu en gezondheid als gevolg van genemanipulatie. Een argument tegen biotechnologische produkten wijst ze echter af. Wie beweert dat biotechnologie de natuurlijke orde ontheiligt, is bij Haraway aan het verkeerde adres. De angst voor het vreemde, voor het 'onzuivere' dat grenzen overschrijdt, is nu eenmaal een slechte raadgever voor een cyborg-politica.

Het verhaal over OncoMouse™ typeert Haraway's manier van denken. Ze presenteert feiten, stelt vragen en plaatst haar onderwerpen in een ongewoon perspectief. Wie engageert zich nu met een muis? En wat is daar zo feministisch aan? Haraway antwoordt beslist: 'Feminisme valt niet samen met de strijd tegen seksueel geweld of met

kwesties rondom zwangerschap. Natuurlijk zijn dat feministische thema's, maar ze vormen niet de kern van feminisme. Wij zijn de kern, vrouwen!' Grinnikend: 'Alle onderwerpen zijn van ons. Het is zaak om bij iedere kwestie oog te hebben voor de situatie van vrouwen, en je af te vragen hoe die verbeterd zou kunnen worden. Hoe breder de blik van feministen, des te liever ik het heb. Neem de vrijheid om je voort te planten. Als je daar als feminist iets over wilt zeggen, dan kun je je niet beperken tot regelgeving omtrent reageerbuisbaby's. Je zult je ook moeten bemoeien met gifstoffen op het werk die onvruchtbaarheid veroorzaken, met het misbruik van sterilisaties, met de verdeling van rijkdommen en rechten in de wereld. Deze zaken bepalen evengoed wat we onder de vrijheid van voortplanting verstaan. In feite zijn dit vragen over vrijheid en rechtvaardigheid die aan mondiale structuren raken. Zo betreft feminisme je bij de hele wereld.'

VIDEOKUNST

Haraway zegt dat ze de wereld bekijkt met een blik die vrijgevig maar wantrouwend is. Wat bedoelt ze daarmee? Voor het eerst een diepe zucht. 'Je kunt het je amper veroorloven om *niet* wantrouwend te zijn. De wereld zit zó vol stront. Het is verleidelijk om anderen daarvoor aan te klagen, om te geloven in samenzweringen en te denken dat er helemaal niets deugt. Maar dat is een vorm van kritisch zijn in de slechte zin van het woord. Het is ook oneerlijk. Tenminste, net als de meeste mensen heb ik toch het idee dat mijn leven de moeite waard is. We moeten, denk ik, een genereuze houding ontwikkelen tegenover elkaar en tegenover de wereld. Zonder naïef te zijn, zou ik het waardevolle willen beschrijven en koesteren.'

Plezier in het feminisme hoort daar zeker bij. Ik ben nu vijftig en ik ben trots op de twintig jaar van mijn feministische leven. Via het feminisme heb ik veel vrienden gemaakt, hele netwerken opgebouwd, een hoop geleerd en gezien. We hebben inmiddels een geschiedenis, een rijke literatuur, we produceren filosofie, poëzie en videokunst. Dat is wel een feestje waard, toch? Niet dat we vrouwen moeten verheerlijken. We hebben fouten gemaakt, *God knows!* Maar dat neemt niet weg dat we elkaars kwaliteiten kunnen erkennen. Een beetje plezier in ons eigen kunnen, dat is wat we nodig hebben.'

Tanny Dobbelaar en Marjan Slob zijn de oprichters van Persbureau Stuk te Utrecht. Beiden studeerden af in de filosofie.

NOTEN

- 1 Haraway, Donna, 'A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology and Socialist Feminism in the 1980s.' In: *Socialist Review*, Vol. 15, march-april 1985, p.65-107; Herdrukt in: *Simians, Cyborgs and Woman*. Londen: Free Association Books, 1991; Karin Spaink vertaalde het cyborgmanifest in het Nederlands: *Een Cyborg Manifest*. Amsterdam: De Balie, 1994.
- 2 Zie: Prins, Baukje, 'Zonder onschuld: gesitueerde kennis en ethiek.' In: Braidotti, Rosi (red.), *Poste Restante: feministische berichten aan het postmoderne*. Kampen: Kok Agora, 1994, p.62.
- 3 De lotgevallen van OncoMouse™ zijn, voor zover bekend, nog niet gepubliceerd.